

“Zvernennia do uriadu kerivnykiv kulturnykh instytuttsii” [Appeal to the Government of Heads of Cultural Institutions]. *Mystetskyi arsenal: veb-sait*. <https://artarsenal.in.ua/uk/povidomlennya/zvernennya-do-uryadu/> Ushkarenko, Yu. V., Chmut, A. V., and Syniakova, K. M. “Kreatyvna ekonomika: sutnist poniattia ta znachen-

nia dlia Ukrainy v umovakh yevropeiskoi intehratsii” [Creative Economy: The Essence of the Concept and the Significance for Ukraine Under the European Integration]. *Ekonomika i suspilstvo*, no. 18 (2018): 67-72. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-18-10>

УДК 330.142
JEL: F02; O33

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ І ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ КОНКУРЕНТНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

©2020 НИКОНЧУК В. М.

УДК 330.142
JEL: F02; O33

Никончук В. М. Интеллектуальный капитал и его роль у формуванні конкурентної національної економіки

Метою статті є дослідження причинно-наслідкових взаємозв'язків розвитку інтелектуального капіталу та його впливу на системні основи трансформаційних процесів у національній економіці. Розглянуто роль інтелектуального капіталу в національній економіці України. Виділено організаційну структуру управління як фактор, що впливає на ефективність функціонування системи управління інтелектуальним капіталом. Визначено диференціацію факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Проаналізовано динаміку поданих заявок і отриманих охоронних документів за результатами науково-технічних розробок, виконаних за рахунок загального та спеціального фондів. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є вивчення моделі та структури управління виробництвом, які мають володіти інноваційною, конкурентною та підприємницькою реакціями й, у силу цього, відповідати вимогам ринку.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, механізм управління інтелектуальним капіталом, фактори впливу, наукові розробки, патенти, технологічний процес.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-5-106-111>

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 11.

Никончук Вікторія Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янука (вул. Академіка Степана Дем'янука, 4, Рівне, 33027, Україна)

E-mail: nykonchuk_v_m@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4425-4283>

УДК 330.142
JEL: F02; O33

Никончук В. Н. Интеллектуальный капитал и его роль в формировании конкурентной национальной экономики

Целью статьи является исследование причинно-следственных взаимосвязей развития интеллектуального капитала и его влияния на системные основы трансформационных процессов в национальной экономике. Рассмотрена роль интеллектуального капитала в национальной экономике Украины. Выделена организационная структура управления как фактор, влияющий на эффективность функционирования системы управления интеллектуальным капиталом. Определена дифференциация факторов внешней и внутренней среды. Проанализирована динамика поданных заявок и полученных охранных документов по результатам научно-технических разработок, выполненных за счет общего и специального фондов. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является изучение модели и структуры управления производством, которые должны владеть инновационной, конкурентной и предпринимательской реакциями и, в силу этого, отвечать требованиям рынка.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, механизм управления интеллектуальным капиталом, факторы влияния, научные разработки, патенты, технологический процесс.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 11.

Никончук Виктория Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента, Международный экономико-гуманитарный университет им. академика Степана Демьянука (ул. Академика Степана Демьянука, 4, Ровно, 33027, Украина)

E-mail: nykonchuk_v_m@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4425-4283>

UDC 330.142
JEL: F02; O33

Nykonchuk V. M. Intellectual Capital and Its Role in the Formation of a Competitive National Economy

The article is aimed at studying the causal interrelationships between the development of intellectual capital and its impact on the systemic foundations of transformational processes in the national economy. The role of intellectual capital in Ukraine's national economy is considered. The organizational management structure is allocated as a factor influencing the efficiency of the intellectual capital management system. The differentiation of the factors of the external and internal environment is defined. The dynamics of submitted applications and obtained security documents based on the results of scientific-technical developments, carried out at the expense of general and special funds, are analyzed. Prospect for further research in this direction is to study the model and structure of production management, which should be in the skills of innovation, competition and entrepreneurial responses and, as a result, meet the requirements of the market.

Keywords: intellectual capital, intellectual capital management mechanism, influence factors, scientific developments, patents, technical process.

Fig.: 2. Tabl.: 1. Bibl.: 11.

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку цивілізація вступає в інформаційний період своєї історії. Народжується нове постіндустріальне інформаційне суспільство, в якому інтелектуально-інформаційна сфера стає безпосередньою соціально-виробничою силою. Практика показує, що при стрімкому зростанні глобальної конкуренції, заснованої на створенні наукоємних продуктів, інтелектуальний капітал є ключовим фактором розвитку. Ефективне його використання за таких умов є найважливішою конкурентною перевагою підприємств, а в кінцевому результаті – конкурентною перевагою національної економіки.

Проте роль такого потенціалу в житті суспільства недооцінюється та неоднозначно сприймається як суб'єктами господарювання, так і державними інститутами. Це проявляється в певних недоліках законодавства, яке регламентує відносини інтелектуальної власності; у недостатньому фінансуванні сфер науки й освіти; у втраті стимулів нарощування освітнього та наукового потенціалу, що знижує прагнення до наукових досліджень, розробок і запровадження інновацій.

Важливість цих питань постійно досліджується такими вітчизняними та закордонними авторами, як: Д. Белл [1], Е. Брукінг [2], О. Кендюхов [3], А. Чухно [5], Н. Сіренко [8], В. Гець [9], які у своїх працях розкрили суть і зміст поняття інтелектуального капіталу, зосередили свою увагу на тенденціях і перспективах розвитку в економіці України та світі. Проте це питання не є закритим, і розгляд цієї сфери продовжується і надалі.

Метою статті є дослідження причинно-наслідкових взаємозв'язків розвитку інтелектуального капіталу та його впливу на системні основи трансформаційних процесів у національній економіці. Для досягнення мети необхідно дослідити систему управління інтелектуальним капіталом, фактори диференціації та можливі механізми дії факторів зовнішнього середовища.

Зростаючий вплив людського ресурсу на ефективне нагромадження та використання інтелектуального капіталу останніми роками ми чітко можемо спостерігати у країнах із розвинутою ринковою економікою. Перші кроки науково-технічної революції дали у 1960–70-ті роки надію на досягнення за допомогою автоматизації високої продуктивності та загального підйому економіки. У цей період одержує поширення підприємницька стратегія техноцентризму, що робить ставку на новітню технологію при збереженні традиційної тейлористської системи організації праці та розглядає робочу силу лише як елемент

витрат виробництва, як фактор невизначеності та нестабільності, вплив якого, за можливості, має бути зведений до мінімуму [3]. Але наприкінці ХХ сторіччя стратегія техноцентризму призвела до результатів, що розчаровують. Широко розрекламовані «заводи майбутнього» зіштовхнулися з високою плінністю кадрів, недостатньою кваліфікацією та далекими від очікуваних показниками продуктивності праці.

В умовах інноваційної економіки відбуваються докорінні зміни: кардинально змінюються принципи координації; різко зростає динамізм усіх економічних процесів; збільшується невизначеність зовнішнього середовища. Тобто зміни у засобах та структурі виробництва спонукають економічні системи до переходу від матеріальних ресурсів до інтелектуального капіталу [9]. Адаптаційні можливості організаційної структури управління перетворюються на один зі стратегічних факторів успіху, які визначають результативність функціонування як малих підприємств, так і великих корпорацій [5]. Відповідно останніми роками багато підприємств Європейського Союзу, США, Японії та інших країн провели структурну перебудову в надзвичайно широкому масштабі, намагаючись адаптуватися до умов, що постійно змінюються.

Особливу актуальність організаційна структура управління як фактор, що впливає на ефективність функціонування системи управління інтелектуальним капіталом, має на українських підприємствах. Пристосування підприємств до вимог інтелектуальної економіки відбувається за допомогою консервації старої структури. Водночас жорсткі системи управління не встигають оперативно реагувати на зміни, що з'являються в економічній системі підприємства, у такий спосіб збільшуючи і без того складне становище. У результаті глобалізації економіки, науково-технічного прогресу, розвитку інформаційних технологій, посилення конкуренції, якісних і кількісних зрушень на ринку праці відбуваються зміни в системі управління інтелектуальним капіталом, що, своєю чергою, визначає кількісні та якісні параметри кадрового складу. Водночас стан людського потенціалу підприємства, його кваліфікаційні характеристики також визначають можливості ефективного функціонування організаційно-економічного механізму управління інтелектуальним капіталом підприємства [8].

Зміни на рівні системи управління інтелектуальним капіталом підприємства, своєю чергою, впливають на стан зовнішніх факторів. Іншими словами організаційно-економічний механізм управління інтелектуальним капіталом підприємства є склад-

ною динамічною відкритою системою, і в умовах становлення інтелектуальної економіки ступінь цієї відкритості максимально зростає. Систему управління інтелектуальним капіталом підприємства варто розглядати з позиції її майбутнього розвитку, яка неможлива без науково-технічного прогресу. При цьому слід враховувати різні фактори внутрішнього та зовнішнього середовища [7] (рис. 1).

цій системи управління виробництвом, маркетингом, фінансами або персоналом у сфері створення та використання інтелектуальних продуктів і ресурсів, що належать до компетенції цих елементів системи управління підприємством. Роль НТП для розвитку національної економіки країни збільшується багаторазово, тому що зміни в економіці неможливі без створення нових виробничих структур на базі нових

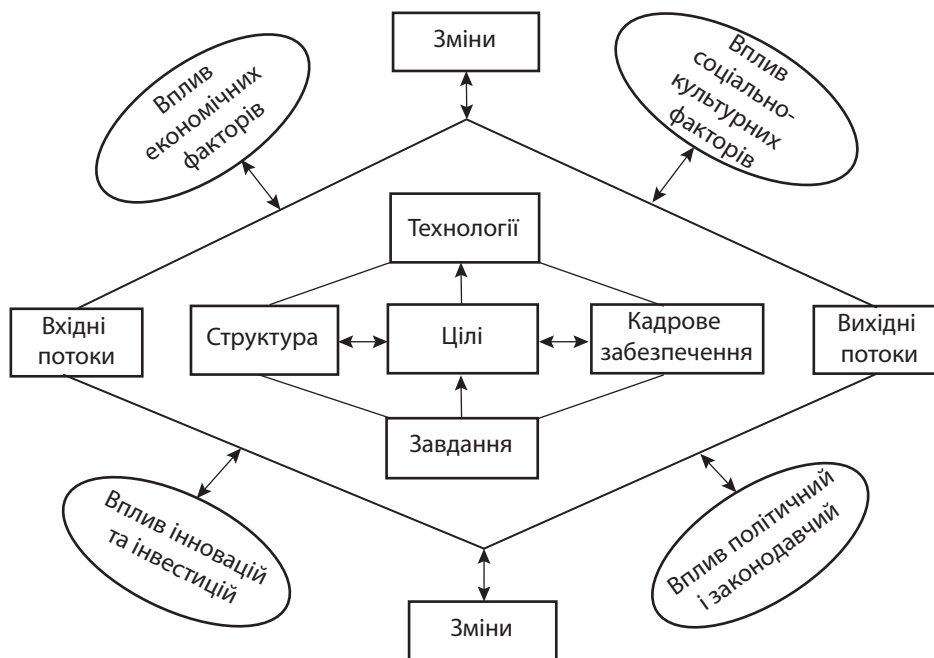

Рис. 1. Вплив факторів зовнішнього середовища на суб'єкт господарювання

Формування цілей і завдань підприємства відбувається відповідно до функціонування його середовища, що впливає на систему управління інтелектуальним капіталом. Суб'єкт господарювання є відкритою системою з усіма факторами залежності. Зміна такої залежності може бути як позитивна, так і негативна. Це спонукає підприємство передбачати та здійснювати попереджувальні заходи та адаптувати власну систему менеджменту до рівня їх впливу. Керуюча підсистема включає суб'єктів управління інтелектуальним капіталом, а також комплекс дій, які вони виконують. Ефективність механізму управління інтелектуальним капіталом багато в чому залежить від вибору оптимальної стратегії, який повинен ґрунтуватися на оцінюванні рівня наявного інтелектуального капіталу [5].

Серед діючих факторів економічного зростання країн, де розвивається інтелектуальна економіка, саме технологічний прогрес відіграє вирішальну роль у структурі факторіального впливу [1]. У результаті інтелектуальний капітал став фундаментальною основою для забезпечення високого і стійкого рівня ринкової конкурентної національної економіки.

Виділення системи управління інтелектуальною власністю має завдання уникнути дублювання функ-

технологій, що відкривають нові перспективи зміни гнучкості виробництва, швидкого реагування на зміни попиту та пропозиції.

Необхідність таких змін підтверджуються і міжнародними дослідженнями, і досвідом провідних західних компаній, які все частіше вводять нові підрозділи та посади фахівців, які спеціалізуються на управлінні інтелектуальною власністю. Так, наприклад, провідні компанії в розвинених країнах створюють спеціальні підрозділи з управління інтелектуальною власністю, централізують інтелектуальні ресурси, передаючи їх у компетенцію цих підрозділів, або ж створюють групу управління інтелектуальною власністю, встановлюючи тісні зв'язки щодо патентних справ з підрозділами компанії [4].

У національній економіці України ми маємо багато науковців, але небагато наукових розробок і реальних функціонуючих стартапів, високотехнологічних підприємств та інноваційної продукції. Доказів такої невідповідності досить чимало. Так, наприклад, однією з найяскравіших колізій є невідповідність між кількістю патентів, які отримують приватні компанії та державні установи.

Як свідчить динаміка поданих заявок та отриманих охоронних документів за результатами НТР,

виконаних за рахунок загального та спеціального фондів, в Україні за період 2016–2018 рр. кількість отриманих охоронних документів зменшується, проте кількість наукових працівників є сталою, що говорить про зниження рівня виконання фундаментальних досліджень з боку наукових кадрів протягом аналізованого періоду [6] (табл. 1).

організації наукових досліджень в національній економіці, вона залишається досить фрагментарною та бюрократичною.

На нашу думку, це зумовлено наявною системою суб'єктів державного регулювання та управління у сфері наукової та науково-технічної діяльності національної економіки України (рис. 2). Як свідчить

Таблиця 1

Динаміка поданих заявок та отриманих охоронних документів за результатами НТР, виконаних за рахунок загального та спеціального фондів в Україні за період 2016–2018 рр., од.

Показник	Усього, по роках			У тому числі за рахунок загального фонду, по роках		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018
Кількість заявок на видачу охоронних документів, усього, у тому числі:						
в Україні	8784	8514	8686	7144	6841	7240
за кордоном	15	15	14	11	11	11
Кількість отриманих охоронних документів, усього, у тому числі:						
в Україні	8160	8421	8780	6480	6735	7013
за кордоном	16	19	20	11	14	13

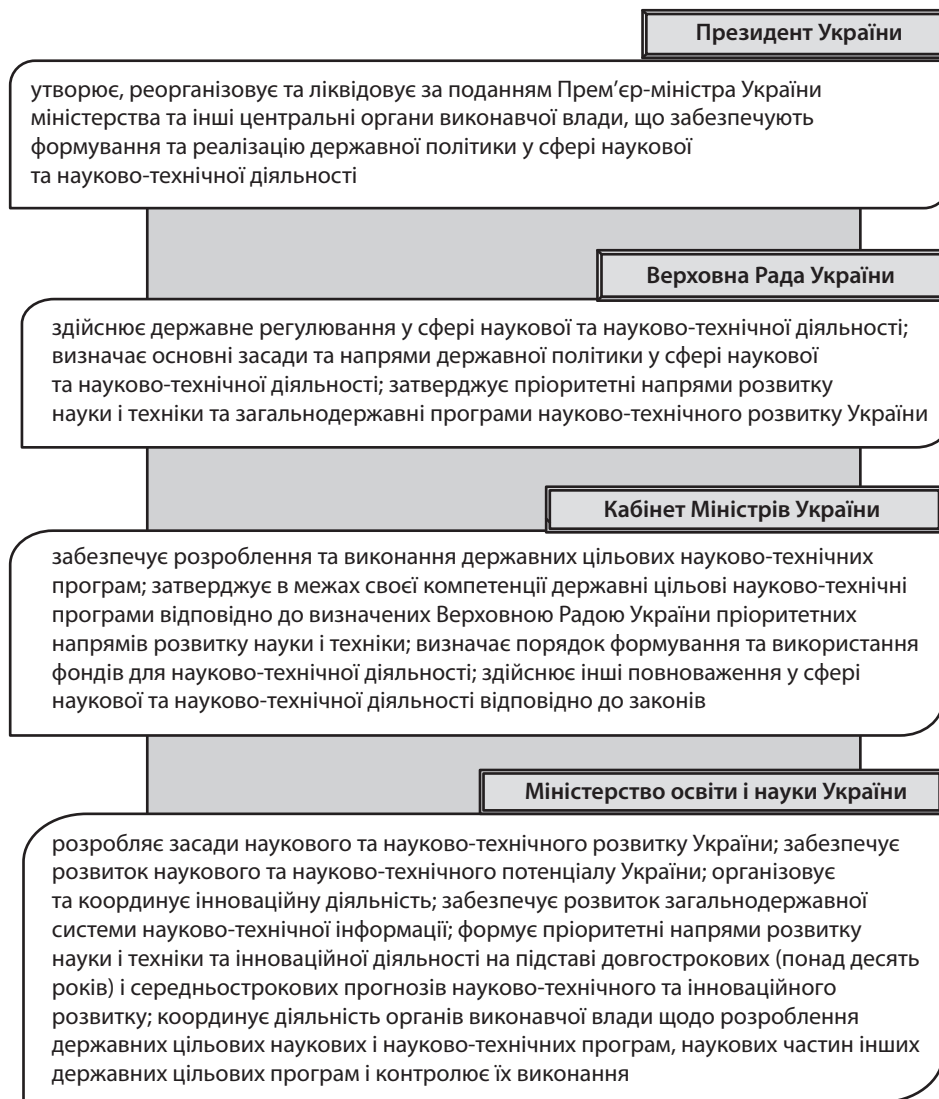
Джерело: складено за [6].

Сьогодні наукова складова роботи наукових установ, що знаходяться у сфері управління непрофільних міністерств та інших органів виконавчої влади, є дуже незначною. Такі установи здебільшого виконують обслуговуючі (технічні) функції з розробки нормативно-правової бази, збору та аналізу даних, а їх наукова діяльність проводиться у відриві від аналогічної за профілем діяльності в академічних та університетських наукових установах інших головних розпорядників бюджетних коштів. Така система розподілу бюджетного фінансування «галузевої науки» не стимулює науковців до проведення досліджень, які були б спрямовані на досягнення конкретного результату. Як наслідок, це призводить до неефективного використання коштів державного бюджету, що спрямовуються на наукову діяльність. Тому Міністерство фінансів розглядає питання оптимізації структури галузевих наукових установ, їх перехід на грантовий принцип фінансування наукових досліджень, інтеграцію з провідними профільними академічними та університетськими установами.

До наукової ради Фонду обрані вчені із вагомими науковими здобутками та довірою в науковому середовищі. Отже, відбір найякісніших наукових проєктів повинен здійснюватися дійсно незалежними експертами, цілком відкрито і прозоро. Однак, разом із цим, незважаючи на позитивістський настрій органів державної влади щодо інституційної підтримки

узагальнення повноважень суб'єктів державного регулювання та управління у сфері наукової і науково-технічної діяльності національної економіки України, проблеми з оцінки ефективності інституційної підтримки організації наукових досліджень в національній економіці зводяться саме до існуючого закону України «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності» («Про наукову і науково-технічну діяльність»).

На жаль, Міністерство освіти і науки України формує свою систему оцінки на основі заданих вище пріоритетів, які містять існуючі законодавчі акти. Тому, незважаючи на той факт, що МОН України намагається сформувати ефективну систему підтримки організації наукових досліджень, в існуючому законодавстві не прописано багатьох позицій для здійснення такої підтримки. Більш того, саме Верховна Рада України здійснює державне регулювання у сфері наукової та науково-технічної діяльності, визначає основні засади та напрями державної політики у сфері наукової та науково-технічної діяльності, затверджує пріоритетні напрями розвитку науки і техніки та загальнодержавні програми науково-технічного розвитку України, тому Міністерство освіти і науки України не може змінювати свою систему оцінки та метрики.

Рис. 2. Узагальнення повноважень суб'єктів державного регулювання та управління у сфері наукової та науково-технічної діяльності національної економіки України

Джерело: складено за [10; 11].

ВИСНОВКИ

Перехід суб'єктів господарювання від стратегії техноцентризму до антропоцентризму забезпечують нові можливості для формування конкурентної національної економіки, яка орієнтується на висококваліфіковану, ініціативну робочу силу, інтегровану в систему виробництва та безперервно підвищувальний рівень знань і кваліфікації людських ресурсів. Водночас держава має виступати як гарант забезпечення системи управління інтелектуальним капіталом, сприяти динамічному розвитку суспільства та високого рівня життя населення.

Тому подальшим напрямом дослідження є вивчення системи узгодженої взаємодії суб'єктів господарювання, держави, науковців, які мають володіти інноваційною, конкурентною і підприємницькою реакціями та, відповідно, бути чутливими до формування і розвитку інтелектуального капіталу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: опыт социального прогнозирования / пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. М. : Academia, 1999. 784 с.
2. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал: ключ к успеху в новом тысячелетии / пер. с англ.; под. ред. Л. Н. Ковалик. СПб. : Питер, 2001. 288 с.
3. Кендюхов О. В. Эффективное управление интеллектуальным капиталом : монография. Донецьк : ДонУЕП, 2008. 363 с.
4. Сазонець І. Л., Саленко А. С. Детермінанти лібералізації високотехнологічного підприємництва в умовах постіндустриального переходу : монографія. Рівне : Волинські обереги, 2019. 185 с.
5. Чухно А. Інтелектуальний капітал: сутність, форми і закономірності розвитку. *Економіка України*. 2002. № 11. С. 48–55.
6. Статистичний щорічник України / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/01/Arch_zor_zb.htm

7. Никончук В. М. Інтелектуальний потенціал у системі соціально-економічних відносин. *Virtus*. 2018. Вип. 22. Ч. 2. С. 183–185.
8. Сіренко Н. М. Управління стратегією інноваційного розвитку аграрного сектора економіки України : монографія. Миколаїв, 2010. 416 с.
9. Геєць В. М. Перспективи розвитку економіки України та можливий вплив на нього інноваційних факторів. *Наука та наукознавство*. 2006. № 3. С. 24–28. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/49594/06-Geets.pdf?sequence=1>
10. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>
11. Пояснення Міністерства освіти і науки щодо визначення якості освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/yakist-osviti>

REFERENCES

- Bell, D. *Gryadushcheye postindustrialnoye obshchestvo: opyt sotsialnogo prognozirovaniya* [The Upcoming Post-Industrial Society: The Experience of Social Forecasting]. Moscow: Asademia, 1999.
- Bruking, E. *Intelektualnyy kapital: klyuch k uspekhu v novom tysyacheletii* [Intellectual Capital: The Key to Success In The New Millennium]. St. Petersburg: Piter, 2001.
- Chukhno, A. "Intelektualnyi kapital: sutnist, formy i zakonomirnosti rozvytku" [Intellectual Capital: The Essence, Forms and Patterns of Development]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 11 (2002): 48-55.
- Heiets, V. M. "Perspektyvy rozvytku ekonomiky Ukrainy ta mozhlyvyi vplyv na noho innovatsiinykh faktoriv"

[Prospects for the Development of Ukraine's Economy and the Possible Impact of Innovative Factors on It]. *Nauka ta naukoznavstvo*. 2006. <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/49594/06-Geets.pdf?sequence=1>

Kendiukhov, O. V. *Efektivne upravlinnia intelektualnym kapitalom* [Effective Management of Intellectual Capital]. Donetsk: DonUEP, 2008.

[Legal Act of Ukraine] (2015). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>

Nykonchuk, V. M. "Intelektualnyi potentsial u systemi sotsialno-ekonomichnykh vidnosyn" [Intellectual Potential in the System of Socio-economic Relations]. *Virtus*, vol. 2, no. 22 (2018): 183-185.

"Poiasnennia Ministerstva osvity i nauky shchodo vyznachennia yakosti osvity" [Explanation of the Ministry of Education and Science on Determining the Quality of Education]. <https://mon.gov.ua/ua/tag/yakist-osviti>

"Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy" [Statistical Yearbook of Ukraine]. Derzhavna sluzhba statyky Ukrainy. http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/01/Arch_zor_zb.htm

Sazonets, I. L., and Salenko, A. S. *Determinanty liberalizatsii vysokotekhnolohichnoho pidpriemnytstva v umovakh postindustrialnoho perekhodu* [Determinants of Liberalization of High-Tech Entrepreneurship in the Post-Industrial Transition]. Rivne: Volynski oberehy, 2019.

Sirenko, N. M. *Upravlinnia stratehiieiu innovatsiinoho rozvytku ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrainy* [Management of the Strategy of Innovative Development of the Agricultural Sector of the Economy of Ukraine]. Mykolaiv, 2010.